

УДК 347.6

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2021.01.8>**ЗМІСТ ПРИНЦИПУ НЕДОПУСТИМОСТІ ВТРУЧАННЯ У СІМЕЙНЕ ЖИТТЯ****THE CONTENT OF THE PRINCIPLE OF INADMISSIBILITY OF INTERFERENCE IN FAMILY LIFE****Менджул М. В.,**

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного права та процесу
Ужгородського національного університету,
<https://orcid.org/0000-0002-3893-4402>

У статті досліджено зміст та застосування принципу недопустимості втручання у сімейне життя. Встановлено, що принцип недопустимості втручання у сімейне життя є одним із ключових у сімейному праві та містить ознаки міжгалузевості. Належне гарантування недопущення втручання в сімейне життя є невід'ємною основою автономності особи та індикатором виконання державою обов'язку здійснювати регулювання сімейних відносин тільки в мінімально достатній мірі.

Досліджено положення міжнародних актів (Загальної декларації прав людини, Міжнародного пакту про громадянські і політичні права, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод) та національного законодавства України. Виявлено, що у міжнародних та національних актах застосовано різну термінологію, але зафіксовані поняття є змістовним наповненням принципу недопустимості втручання у сімейне життя.

Здійснено аналіз практики Європейського суду з прав людини щодо розуміння поняття «сімейне життя». Встановлено, що ЄСПЛ доволі широко тлумачить термін «сімейне життя» і воно не обмежується лише шлюбними відносинами, а може охоплювати інші фактичні «сімейні зв'язки».

Звернено увагу на проблему збору приватної інформації про особу через мережу Інтернет. Аналіз активності людини у мережі Інтернет загалом, а також у соціальних мережах не повинен здійснюватися без її згоди. Саме тому запропоновано на рівні законодавства передбачити обов'язок як розробників комп'ютерних програм, які аналізують дії людини та збирають про неї інформацію, так і власників сайтів у мережі Інтернет при заходженні на них попереджати людину, що такі дії можуть бути простежені.

Проаналізовано позитивні обов'язки держави гарантувати повагу до сімейного життя, захист від інших осіб, а також встановлювали правову визначеність у сімейних відносинах та захищати таємницю сімейного життя.

Обґрунтовано, що принцип недопустимості втручання у сімейне життя – це зафіксований у писаному праві принцип, що передбачає повагу

до сімейного життя, заборону будь-яких незаконних, свавільних втручань у сімейне життя, а також захист таємниці сімейного життя.

Ключові слова: принцип, сімейне життя, закон, таємниця, ЄСПЛ.

The article examines the content and application of the principle of inadmissibility of interference in family life. It is established that the principle of inadmissibility of interference in family life is one of the key in family law and contains signs of intersectoral. Proper guarantee of non-interference in family life is an integral part of a person's autonomy and an indicator of the state's fulfillment of the obligation to regulate family relations only to a minimum.

She studied the provisions of international acts (the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms) and the national legislation of Ukraine. It was found that different terminology is used in international and national acts, but the fixed concepts are meaningful content of the principle of inadmissibility of interference in family life.

An analysis of the case law of the European Court of Human Rights on the understanding of the concept of «family life». It has been established that the ECtHR interprets the term «family life» quite broadly and is not limited to marital relations, but may cover other actual «family ties».

Attention is drawn to the problem of collecting private information about a person via the Internet. Analysis of human activity on the Internet in general, as well as on social networks should not be carried out without his consent. That is why it is proposed at the level of legislation to provide for the obligation of both developers of computer programs that analyze human actions and collect information about them, and owners of sites on the Internet when visiting them to warn people that such actions can be traced.

The positive responsibilities of the state to guarantee respect for family life, protection from oth-

ers, as well as to establish legal certainty in family relations and protect the secrecy of family life were analyzed.

It is substantiated that the principle of inadmissibility of interference in family life is a principle enshrined in written law, which provides for respect for family life, prohibition of any illegal, arbitrary interference in family life, as well as protection of the secrecy of family life.

Key words: principle, family life, law, secret, ECHR.

Постановка проблеми. Сімейне життя людини з позиції захисту і визнання людської гідності найвищою цінністю має перебувати під особливою охороною та забезпечуватися належним механізмом правового захисту від сторонніх неправомірних втручань. Саме тому принцип недопустимості втручання у сімейне життя є одним із ключових у сімейному праві та містить ознаки міжгалузевості. Належне гарантування недопущення втручання в сімейне життя є невід'ємною основою автономності особи та індикатором виконання державою обов'язку здійснювати регулювання сімейних відносин тільки в мінімально достатній мірі.

Стан опрацювання. Проблеми захисту особистого [1–4] життя були неодноразово предметом наукових досліджень. Водночас питання застосування принципу недопустимості втручання у сімейне життя залишається малодослідженим. Саме тому, **метою статті** є ґрунтований аналіз умов застосування принципу недопустимості втручання у сімейне життя.

Виклад основного матеріалу. У міжнародних правових актах можна віднайти елементи принципу недопустимості втручання у сімейне життя. Так, стаття 12 Загальної декларації прав людини встановлює заборону самовільного втручання у сімейне життя. Стаття 17 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права передбачає заборону свавільного або незаконного втручання в сімейне життя, а стаття 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод гарантує повагу до сімейного життя. Тобто конструкції різні, – «заборона самовільного втручання в сімейне життя» «заборона свавільного або незаконного втручання в сімейне життя», «повага до сімейного життя». Вочевидь повага до сімейного життя ширше поняття, що охоплює заборону будь-яких незаконних, свавільних втручань.

У законодавстві України також містяться змістовні елементи принципу недопустимості втручання у сімейне життя людини, а саме: «недопустимість свавільного втручання у сімейне життя» (ч. 4 ст. 7 СК України); «ніхто не може зазнати втручання у сімейне життя» (ст. 32 Конституції України, ч. 5 ст. 5 СК України, ч. 4 ст. 291 ЦК України), «повага до сімейного життя» (ч. 4 ст. 4

СК України), «таємниця особистого та сімейного життя» (ч. 4 ст. 7, ст. 226–228, 285 СК України, ст. 301 ЦК України).

Отож, у міжнародних та національних актах застосовано різну термінологію, але зафіксовані поняття є змістовним наповненням принципу недопустимості втручання у сімейне життя.

Поняття «сімейне життя» отримало досить широке трактування у ЄСПЛ, з позиції якого воно не обмежується лише шлюбними відносинами, а може охоплювати інші фактичні «сімейні зв'язки», у тому числі коли особи живуть поза шлюбом[5], відносини між братами та сестрами[6], питання біологічного батьківства та встановлення походження [7; 8] та інші.

На думку, ЄСПЛ неправомірним втручанням у сімейне життя будуть дії, що без обґрунтованих підстав призводять до розз'єднання сім'ї. Суд виходить з позиції, що взаємне спілкування батьків та дитини є основним елементом сімейного життя, і природні сімейні відносини не припиняються переданням дитини під опіку держави, а заходи, що перешкоджають такому спілкуванню є порушенням права, гарантованого ст. 8 Конвенції (ч. 59 рішення у справі «W. v. the United Kingdom»). Хоча ст. 8 не містить чітких процедурних вимог, процес прийняття рішень, що призводить до втручання, повинен бути справедливим та таким, що забезпечує належну повагу інтересів, захищених ст. 8 Конвенції (ч. 87 рішення у справі «Case of McMichael v. the United Kingdom») [9, с. 332].

Не вирішеною є проблема збору приватної інформації про особу через мережу Інтернет, така інформація можлива і щодо сфери сімейного життя. Новітні технології дозволяють здійснювати збір інформації і зробити «портрет особи» за допомогою відповідних комп'ютерних програм, що аналізують пошукову інформацію людини, її профіль у соцмережах та активність на різних сайтах у мережі Інтернет. Дослідники зазначають, що за допомогою такого аналізу з вірогідністю 88% встановлюють сексуальну орієнтацію, 95% – расу, і навіть політичні та релігійні погляди (80%) [10, с. 186]. На разі людина, розміщуючи інформацію про своє сімейне життя у соцмережах самостійно і добровільно здійснює оприлюднення приватних даних. Тому аналіз таких даних є відкритим і доступним. У той же час, аналіз активності людини у мережі Інтернет загалом, а також у соцмережах здійснюється без її згоди, що потребує належного врегулювання. На нашу думку, на рівні закону слід передбачити обов'язок як розробників комп'ютерних програм, які аналізують дії людини та збирають про неї інформацію, так і власників сайтів у мережі Інтернет при заходженні на них попереджати людину, що такі дії можуть бути простежені, у протилежному випадку матиме місце неправомірний збір інформації про людину.

Частина 5 статті 5 СК України встановлює, що втручання у сімейне життя можливе у випадках, встановлених Конституцією. В Основному Законі встановлено заборону втручання в особисте та сімейне життя в ст. 32, яка і визначає випадки допустимого втручання. Зокрема, збирати, зберігати, використовувати та поширювати конфіденційну інформацію про сімейне життя особи можна у випадках, визначених законом, і якщо це необхідно для інтересів національної безпеки, прав людини та економічного добробуту. Такі ж допустимі межі втручання встановлено і в ч. 2 ст. 14 ЗУ «Про захист персональних даних» [11] та рішенні КСУ від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012 [12].

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод у ч. 2 ст. 8 також встановлює допустимі підстави втручання держави у сімейне життя, а саме втручання можливе: 1) згідно із законом; 2) у випадку коли це необхідно у демократичному суспільстві; 3) якщо воно здійснюється для гарантування інтересів національної та громадської безпеки, або економічного добробуту держави, або для запобігання зловинням, злочинам, або захисту здоров'я, моралі, прав та свобод інших людей. При аналізі наявності чи відсутності свавільного втручання у сферу сімейного життя особи ЄСПЛ чітко аналізує обставини справи згідно з критеріями, встановленими ч. 2 ст. 8 Конвенції, які і становлять так званий «три-складовий тест».

Насамперед допустимі та обґрунтовані втручання у сферу сімейного життя повинні бути визначені законом. Тлумачення терміна «закон» є автономним, проте він включає як писане право, так і правила, які сформовані прецедентами, і має бути якісним (доступним та передбачуваним) [13, с. 144]. До прикладу, у справі «Гарнага проти України» Суд дійшов висновку, що оскільки під час подій були чинні різні положення, то питання щодо зміни по батькові не було достатньо чітко визначено. Також ЄСПЛ звернув увагу, що при майже повній свободі зміни імені та прізвища, накладено обмеження на зміну по батькові, які не є належно та в достатній мірі вмотивовані у національному законодавстві. Державні органи не надали обґрунтованих пояснень позбавлення заявниці права приймати рішення щодо такого значимого аспекту приватного та сімейного життя, і тому має місце порушення ст. 8 Конвенції (ч. 41) [14].

Легітимна мета втручання у сімейне життя чітко визначена у ч. 2 ст. 8 Конвенції. Втручання у сімейне життя не може бути допустимим, якщо цього не потрібно у демократичному суспільстві. Тобто таке втручання має бути необхідним, наприклад при відібранні дитини від батьків, якщо вони становлять для неї загрозу.

Поняття необхідності означає, що втручання відповідає нагальній соціальній потребі і воно є

пропорційним законній меті, яку переслідує (ч. 50 рішення у справі «Gnahoré v. France») [15]. При вирішенні питання: необхідно у демократичному суспільстві, чи ні, у держави є достатня свобода розсуду, межею якої є добросовісна поведінка учасників сімейних відносин. Якщо не буде дотримано принципу пропорційності, то втручання не може бути визнано таким, що «необхідне у демократичному суспільстві». Крім того, підстави для втручання у сімейне життя повинні бути важливими та достатніми [9. С. 335-336].

Неодноразово ЄСПЛ відмічав, що не зважаючи на головне завдання ст. 8 Конвенції здійснювати захист від свавільного втручання з боку держави, на неї можуть бути накладені і позитивні зобов'язання для гарантування поваги до сімейного життя. Зокрема, якщо існують родинні зв'язки, держава повинна вчиняти заходи, спрямовані на возз'єднання батьків та дітей. Проте таке зобов'язання не є абсолютним, оскільки при розгляді питання про возз'єднання батьків та дітей мають враховуватися інтереси всіх, а особливо – найкращі інтереси дитини, і між такими інтересами має бути справедливий баланс. До прикладу, органи державної влади не можуть негайно возз'єднати батьків та дітей, що певний час проживали з іншими особами, – мають бути здійснені підготовчі заходи, які залежать від обставин у кожному випадку (ч. 94 рішення у справі «Ignaccolo-Zenide v. Romania») [16].

Позитивними зобов'язаннями держави в аспекті ст. 8 Конвенції є гарантування захисту від інших осіб, здійснення ефективного стримування злочинів (наприклад, зґвалтування), а у разі їх вчинення – обов'язок проводити ефективне розслідування («Осман проти Сполученого Королівства», ч. 128, «М. С. проти Болгарії», ч. 150) [17, с. 11].

Крім того, державою мають бути прийняті правові норми, які б встановлювали правову визначеність у сімейних відносинах (визначали статус учасників сімейних відносин, гарантували їхні права та обов'язки у таких відносинах тощо). Необхідність правової визначеності захисту різних аспектів сімейного життя неодноразово обґрунтовано у рішеннях ЄСПЛ. Наприклад, у рішенні по справі «Gözüm v. Turkey» Суд встановив порушення ст. 8 Конвенції внаслідок відсутності правових норм, які б регулювали надання прізвища дитині жінкою, яка усиновила дитину, що зумовило невизначеність щодо сімейного життя [18].

Позитивними зобов'язаннями держави є також гарантування дотримання таємниць у сфері сімейного життя. Наприклад, ч. 4 ст. 7 СК України встановлює, що саме із врахуванням права на таємницю особистого життя повинно здійснюватися регулювання сімейних відносин. Законодавець, на нашу думку, мав на увазі тут саме таємницю сімейного життя як частину особистого (приватного) життя.

Висновки. Принцип недопустимості втручання у сімейне життя – це зафіксований у писаному праві принцип, що передбачає повагу до сімейного життя, заборону будь-яких незаконних, свавільних втручань у сімейне життя, а також захист таємниці сімейного життя. Принцип недопустимості втручання у сімейне життя не має абсолютного характеру і втручання у сімейне життя можливе та допустиме, тільки якщо воно здійснюється у випадках, встановлених законом, це необхідно у демократичному суспільстві із легітимною метою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Вишневецька С. В., Вишневецький В. М. Конституційне право на недопущення втручання в особисте і сімейне життя працівника. *Юридичний вісник*. 2018. № 3 (48). С. 109-116.
2. Басай О.В. Неприпустимість свавільного втручання у сферу особистого життя людини як загальна засада цивільного законодавства України. *Часопис Національного університету «Острозька академія». Серія «Право»*. 2013. № 2(8) С. 1-13.
3. Горобець Н.О. Особисте життя: таємниця чи повага? *Юридичний науковий електронний журнал*. 2016. № 3. С. 42-44.
4. Парасюк В.М. Особисте життя як об'єкт цивільно-правових відносин. *Порівняльно-аналітичне право*. 2018. № 6. С. 137-140.
5. Case of Kroon and others v. the Netherlands, 27 October 1994, application n. 18535/91. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57904%22%7D>
6. Case of Boughanemi v. France, 24 April 1996, application n. 22070/93. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%22001-57991%22%7D>
7. Рішення ЄСПЛ у справі «Мікулич проти Хорватії» від 7 лютого 2002 року, № 53176/99. URL: <http://eurocourt.in.ua/Article.asp?AIdx=472>
8. Case of Odièvre v. France, 13 February 2003, application n. 42326/98. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60935>
9. Менджул М. В. Принципи сімейного права (сутність та проблеми застосування): монографія. Ужгород: Видавництво Олександри Гаркуші, 2019. 420 с.
10. Різак М.В. Практика Європейського суду з прав людини щодо гарантування недоторканості приватного життя під час обігу та обробки персональних даних. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2017. Випуск 2. С. 181- 187.
11. Про захист персональних даних: Закон України від 01.06.2010 № 2297-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2297-17>
12. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Жашківської районної ради Черкаської області щодо офіційного тлумачення положень частин першої, другої статті 32, частин другої, третьої статті 34 Конституції України від 20 січня 2012 року № 2-рп/2012. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v002p710-12#n5>
13. Фулей Т.І. Застосування практики Європейського суду з прав людини при здійсненні правосуддя: Науково-методичний посібник для суддів. 2-ге вид. випр., допов. Київ, 2015. 208 с.
14. Рішення у справі «Гарнага проти України», 16 травня 2013 року, заява № 20390/07. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_960
15. Case of Gnahoré v. France, application n. 40031/98, 19 September 2000 . URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58802>
16. Case of Ignaccolo-Zenide v. Romania, 25 January 2000, application no. 31679/96. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-58448>
17. Посібник за статтею 8 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод / переклад. О. Дроздова, О. Дроздової. 2018. 83 с.
18. Case of Gözümlü v. Turkey, 20.01.2015, application n. 4789/10. URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-150800>